

ЕКОНОМИКА НА ОБРАЗОВАНИЕТО

СОВРЕМЕНИ ТЕНДЕНЦИИ НА ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ И ИДНИТЕ ПРОФЕСИИ

Вовед

Основните прашања кои во последно време се почесто се поставуваат пред младата генерација и семејството воопшто, се секако прашањата сврзани со нивната иднина, нивната професионална ориентација, перспективите на пазарот на трудот, особено побарувачката на работна сила по професии и занимања, знаењето потребно за идните работни места итн.

Во тој контекст од особено значење станува потребата за заживување и на пазарот на трудот како потреба од прворазредно значење во услови на пазарен амбиент, како неразделен сегмент на пазарот, постојано следење на понудата и побарувачката на работната сила и прилагодување на програмите на воспитно-образовниот систем кон тие промени; понатаму какви и колкави знаења ни се потребни за одредени работни места кои стануваат актуелни; кои институции и чии дипломи нудат сигурно вработување или приоритет на пазарот на трудот и сл.

Нашата држава се наоѓа во период на т.н. транзиција, соочена со низа проблеми од политичка и од економска природа како што се: спорото меѓународно признавање, економската блокада, опаѓањето на индустриското производство, животниот стандард, дефицитот во трговскиот биланс, задолженоста итн. Тоа на еден или на друг начин го оттрга вниманието од афирмацијата на пазарот на трудот, но времето, едноставно порано или подоцна, ќе го постави и овој проблем на своето место. Оттука, теоријата треба да оди понапред од практиката и да создава претпоставки за заживување на овој сегмент на пазарот. Како прилог кон ова прашање ќе изнесеме некои размислувања и некои тенденции кои во последно време се актуелни во земјите со развиени пазарни стопанства. Имено, во сферата на промените кои настануваат на пазарот на трудот карактеристични се две тенденции и

тоа како во делот на понудата на работната сила така и во делот на побарувачката на работна сила.

Во делот на побарувањето на работната сила, како резултат на новиот наплив на нова технологија и научниот прогрес се интензивира процес на структурни промени во кои расте побарувачката во новите сектори пред се услужните (терциерниот, кварталниот и информатичкиот), а опаѓа потребата од работна сила во примарниот и секундарниот сектор. Исто така, на ова поле се издиференцираа и професиите кои во иднина ќе стануваат се побарани и попрофитабилни во кои се вбројуваат: информатиката, менаџментот, индустрискиот инжињеринг, физиотерапијата, звучната и видео техниката, оптиката, ветеринарната медицина, екологијата и сл.

Во делот пак на понудата на работната сила, како резултат на гореспоменатите промени, присутни се промени во целиот едукативен процес при што покрај општите знаења потребни за подготовка на одредени актуелни специјалности како што се: техничките специјалности, информатиката, телекомуникациите, ласерската технологија, генетиката, инжињерство, биотехнологијата, роботиката, маркетингот, кадри за управување и раководење со претпријатијата и технолошките процеси, се воведо систем на перманентни преквалификации, учење низ работа, преферирање на личните квалитети, подвижноста на работната сила итн. Со еден збор, настапи динамична корелација помеѓу структурните промени во стопанството, и понудата и побарувачката на работната сила на пазарот на трудот. Накратко сите овие движења ги покажуваат следните манифестации.

1. Тенденции во структурните промени

Во последните децении интересот на економијата особено е свртен кон изучување на структурните промени на стопанството од аспект на секторското групирање на областите и гранките, а во рамките на тоа и промените кои настануваат во делот на ангажираноста на активното население, во создавањето на националното богатство. Во ерата на актуелниот технолошки развој работната сила претрпува крупни трансформации така што драстично се намалува нејзиното учество во примарниот и секундарниот сектор, а се зголемува во терциерниот и кварталниот сектор.

Во поново време настана уште едно ново преструктурирање на работната сила, така што, со појавата на новиот информатички сектор кој почна да апсорбира добар дел од најкреативната работна сила. Се оценува дека во највисоко развиените земји кои навлегоа во постиндустријската фаза на својот развој дури до 50% од работната сила е ан-

гажирано во овој нов сектор. На овој план интересни се истражувањата на францускиот економист Жан Фурастие кој дошол до заклучок дека во блиска иднина во примарниот сектор ќе бидат ангажирани само 10% од работната сила, исто толку, 10%, и во секундарниот, додека во останатите ќе бидат апсорбирани дури 80% од работната сила. Тој заклучува дека овие промени ги иницира технолошкиот развој, а нив мора да ги следи и воспитно-образовниот систем, се разбира зошто.

И Пјер Жакард го истражува овој феномен при што доаѓа до заклучок дека првата последица од технолошкиот прогрес е преобразбата на активностите од примарниот кон секундарниот, а потоа од секундарниот кон терциерниот сектор. Тој смета дека крајот на 20-от век ќе го завршине со 10% вработени во примарниот 30% во секундарниот и 60% во терциерниот сектор наспроти состојбите во 1920 година кога во примарните дејности работеле 68%, во секундарните 12% и исто толку во терциерните дејности. Слични промени ќе настанат и во побарувачката на квалификувана работна сила при што се повеќе ќе се бараат високообразовни и висококвалификувани работници а се помалку ќе се бара општа неквалификувана работна сила.

Слични истражувања во САД правел и Колинг Кларк, кој заклучил дека најрадикални промени во оваа држава се постигнати толку во структурата на работната сила која во примарниот сектор е сведена на околу 7%, секундарниот на околу 10%, а останатите 83% се ангажирани во терциерните дејности.

САД

Год. Сектор	1800	1950	2000
Примарен	80-90	15	7
Секундарен	7	30	10
Терциерен	10	55	80-90

Поранешна Југославија

Год. Сектор	1931	1950	1990
Примарен	76	56	31
Секундарен	12	23	25
Терциерен	12	21	44

Год. Сектор	1920		1990
Примарен	68	-	10
Секундарен	20	-	30
Терциерен	12	-	60

Год. Сектор		1966	1985
Примарен	-	11,3	9,2
Секундарен	-	48,9	52,2
Терциерен	-	39,9	38,6

2. Издиференцирање на нови професии

Како резултат на крупните промени кои настанаа во стопанството неминовно дојде до промени и во областа на новата понуда на пазарот на работната сила. Имено, како резултат на новите технологии се појави потреба и од нови специјалисти како што се оние од областа на генетскиот инжињеринг, космичката технологија, биохемијата, електрониката, информатиката и сл. Паралелно порасна побарувачката на специјалисти од сферата на менаџментот, управувањето, маркетингот, проектирањето, програмирањето и сл. кои ќе се карактеристични за неразвиените земји.

Некои истражувања во делот на побарувачката на работната сила во развиените држави, покажаа дека се издиференцирани 10 професии кои највисоко котираат во ова време на промени и тоа во следните области:

- а) Менаџментот
- б) Информатиката
- в) Физиотерапијата како нова медицинска гранка
- г) Индустриското инжињерство
- д) Звучната и видеотехниката
- ѓ) Оптиката
- е) Документацијата
- ж) Ветеринарната медицина
- з) Екологијата

Сите овие области во себе содржат по повеќе десетици специјалности кои се подготвуваат во едукативните системи на земјите.

3. Промени во воспитно-образовните системи

Како резултат на крупните структурни промени во доменот на побарувачката на работната сила, неминовно настанаа промени и во доменот на понудата која неминовно мора да ги следи современите барања. Оттука настанаа промени и во самите образовни системи кои во основа се прилагодуваа кон новите барања за нови профили на кадри и за нови струки. Исто така, се подобрува квантумот и квалитетот на знаењето што се стекнува во процесот на едукацијата на разните профили на кадри. Притоа е прифатен курикулумот како модел кој дава можности покрај општото знаење, преку изборни содржини, да се создаваат повеќе специјалности во еден профил на кадри. Прифатена е тезата за паралелно практично оспособување на кадрите кои покрај теоретските знаења ќе бидат оспособени и за практична работа што ќе овозможува нивна брза интеграција во процесите на трудот. Во периодот во кој живееме исто така ќе се појави потребата од преквалификации, доусовршување или специјализации на веќе едуцираната работна сила во согласност со техничко-технолошките промени па оттука и потребата образовниот систем да се оспособи и за ваква дејност. Тоа ќе биде се поактуелна реалност од која нема да може да се ослободиме, напротив треба да се оспособиме успешно да ја прифатиме и оживотвориме.

4. Перманентни преквалификации

Современите тенденции во структурните промени во стопанството кои се резултат на се поинтензивниот технолошки напредок, неминовно водат кон потребата од постојано иновирање на знаењата па дури и преквалификации на работната сила од поголеми размери. Во иднина според Американецот Харолд Силвер, специјалист за трудови занимања, работа полесно ќе наоѓаат оние кои поседуваат повеќе знаење и повеќе работни вештини, со тоа перманентното учење и преквалификациите ќе станат реалност на секој чекор, во секоја област и во секоја специјалност. Слично мислење има и Џон Најсбит-аналитичар од САД кој вели дека „најбараниот специјалист во иднина ќе биде оној кој е најподготвен за промени, а најважната од сите вештини што треба да ја совладаме ќе биде онаа-да се научиме да учиме“.

Во еден материјал на Министерството за труд на САД е запишано дека во иднина секој просечен американец ќе ја смени својата работа барем три пати во животот без да го промени своето работно место.

Сето напред изнесено упатува на заклучокот дека иднината на работната сила во наредниот период ќе биде во процесот на перманентните преквалификации кои се диктирани од промените што ги носи новиот техничко-технолошки развиток.

5. Учење низ работа

Тезата за учење низ работа не е нова но таа во последно време се повеќе добива на значење. Причина за тоа се несомнено брзите промени во сферата на науката и технологијата и апликацијата на нивните достигнуања во технолошките процеси. Овие тенденции не само што се неодминливи туку од ден на ден стануваат се подинамични а промените од еден на друг технолошки процес временски стануваат се пократки. Тоа ја наметнува потребата од постојано учење, а бидејќи едукативниот процес временски е детерминиран останува процесот на учење да продолжи и понатаму по самото вработување. Во прилог на овие констатации можеме да ги посочиме и следните примери:

а) од откривањето на фотографијата до нејзината примена поминале 112 год.

б) кај електромоторот тој период изнесува 65 години.

в) кај светилките тој период изнесува 33 години.

г) кај нуклеарниот реактор тој период изнесува 10 години.

д) кај транзисторот тој период изнесува 3 години.

ѓ) кај нончевата батерија тој период изнесува 2 години.

е) денес во доменот на електрониката периодот од пронаоѓање на некои решенија и изуми до нивната примена поминуваат само неколку месеци.

Учењето низ работа преку разни форми денеска е присутно во сите развиени земји, а особено внимание му се посветува во Јапонија каде според нашите сознанија овој систем е најдобро фундиран и до крајни граници афирмиран.

Учењето низ работа се покажа како двојно полезно и тоа: од една страна, работната сила постојано се оспособува за новите технологии со што се постигаат и завидни резултати во продуктивноста на трудот, квалитетот на производите и услугите, а од друга страна, влијае врз поголема стабилност на пазарот на трудот, што носи низа предности од аспект на социјалната сигурност, психолошката стабилност во една држава, што не е фактор за потценување.

6. Личните квалитети

Како резултат на се поголемата понуда на работни места во терциерните сектори и се поинтензивниот процес на автоматизација-

та и роботизацијата во индустрискиот сектор кој ги смалува работните места, доаѓа до израз се повеќе и повеќе ангажираноста, креативноста, знаењето и сите останати лични квалитети на поединецот.

Во првиот случај бидејќи се работи за услужни сектори односот на поединецот има пресудно значење за вршење на дејностите а во вториот случај водењето на технолошките процеси кај живата сила е сведена на минимум, бара огромно знаење и способност на работниците кои управуваат со тие процеси. Така на пример, ако денеска во технолошкиот процес на една јапонска фабрика за автомобили работната сила учествува само со 4%, треба веднаш да ни биде јасно дека тоа се луѓе со највисоки квалификации и образование со сите лични квалитети за еден ваков профил на кадар кој управува со огромна скапа и современа роботизирана фабрика.

Според тоа иднината ќе биде наклонета кон оние кадри кои располагаат со поголем квантум на знаење, креативност, способност за управување и расудување односно со сите квалитети на современ индустриски креатор.

Сите илузии сврзани со безличноста, колективната одговорност, просечноста, еднаквоста во знаењето и можењето во иднина ќе останат само дел од историјата, а реалноста ќе биде на страната на способните.

7. Подвижноста на работната сила

Во литературата подвижноста на работната сила датира многу одамна и таа е предизвикувана од најразлични мотиви како што се: политички, верски, демографски, економски и сл.

Во поново време движењето на работната сила во најголем број случаи се врзува за економските мотиви и воглавно се изразува како процес на движење од неразвиените земји кон развиените, од неразвиените краишта кон развиените, од селските подрачја кон индустриските центри, а во последно време од сектор во сектор, од гранка во гранка па и од претпријатие во претпријатие во согласност од мотивираните фактори што ги нудат работодавачите, и пред се од висината на платите.

Според тоа подвижноста на работната сила како современа тенденција се повеќе ќе се интензивира на што треба веќе да се подготвува и нашата популација која не е навикната на овие процеси. Особено во динамика ќе добие подвижноста на работната сила внатре во земјата, што ќе предизвика потреба од почести промени на работните места а тоа пак, отвара потреба едукативниот систем и едукативниот процес да се прилагоди кон овие барања што значи отварање на процес на постојано учење, учење низ работа, преквалификации, доквалификации,

специјализации и сл., а се во согласност со побарувачката на пазарот на трудот.

Образовниот систем дотолку ќе биде поефикасен и профитабилен доколку ги свати овие процеси, биде современик, па дури и носител на структурните промени во квалификационата и образовната структура на работната сила.

Оптималната состојба би била кога би се постигнала рамнотежа, т.е. урavnотежена положба на понудата на работните места, и понудата на кадри од страна на воспитно образовниот систем, според тие барања на пазарот на трудот.

8. Корелација помеѓу понудата на работната сила и нејзината побарувачка

Искуствата од високо развиените земји покажуваат дека постои висока корелациона врска помеѓу структурата на стопанството од која зависи и побарувачката на работната сила по квалификациона структура и степени на образование и понудата на работната сила од нејзиниот квалитативен аспект за што пресудно влијание има едукативниот систем на земјата.

Едновремено се поинтензивно е влијанието на понудата на работните места врз структурата, нивото на разгранетост, специјалностите и видовите, флексибилноста и адаптибилноста на образовните системи на земјата. Тоа е перспективата на образованието да се прилагодува на пазарните барања, но во ефикасниот и современ систем на образование на кадри од сите струки и од сите степени на образование, економијата на земјата треба да го гледа својот вкупен просперитет.

Едноставно тоа е пораката на пазарните законитости кои во услови на пазарна економија, кон која се определи и нашата држава, се манифестираат во сите сегменти на општествената репродукција, незапоставувајќи ја и работната сила како еден од основните фактори на стопанскиот развој.

Наместо заклучок

Како резултат на се поинтензивниот научен и технолошки развој, и афирмацијата на пазарната економија, во последно време настануваат се подинамични и темелити промени на пазарот на работната сила. Тие особено се изразени преку се поголемата подвижност на работната сила, појавата на нови професии и занимања, структурни секторски промени, итн.

Тие промени нужно наметнуваат потреба и од прилагодување и осовременување на едукативните системи кои мора да бидат оспособени за квалитетна понуда на знаење на популацијата која по завршувањето на школувањето треба да се вклучува во процесот на трудот.

Перспективите на тој план несомнено се наоѓаат во постојано следење на новите барања од страна на работодавачите во смисла на обезбедување на квалификувана, стручна и подвижна работна сила, оспособена за вклучување во современите технолошки процеси, едуцирана со општи кои со специјализирани знаења неопходни за новите технологии кои неминовно се појавуваат речиси секојдневно.

Trajan GOCEVSKI

MODERN TENDENCIES OF THE MARKET OF LABOUR BEING EXAMINED FROM THE ASPECT OF EDUCATIONAL PURPOSES

(Summary)

Dynamic and fundamental changes have happened at the labour market lately as a result of the intensive scientific, technical and technological progress and the establishment of market economy. They are especially expressed in the bigger mobility of the labour force, the appearance of new professions and occupations, structural changes and so on.

These changes demand the adaptation and modernization of the education system, so that it could offer profound knowledge to the students and enable them on graduation to enter the labour processes.

To achieve this goal, it is essential that the education system should closely observe the employers' requirements and provide well qualified workers of the expertise in demand. The labour force should have the knowledge necessary to be included in the modern technological processes and cope with the new technology, which is radically changing in all fields of production. At lower levels education should offer comprehensive knowledge, which should later become specialized so as to answer the needs of the day.

The new objectives of the education system of Macedonia should depend on the new relations in and the demands of the labour market.